

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות

מדרש משלי

מדרש משלי הוא מדרש אגדה לספר משלי. המדרש מפרש את פסוקי הספר לפי סדרם, ומבחינת סגנונו הוא מהווה שלב מעבר בין דרשות חז"ל לפרשנות ימי הביניים. המדרש נערך, ככל הנראה, בין המאה השביעית למאה ה-11 בארץ ישראל.

שם המדרש

מדרש משלי נקרא בפי ר' נתן מרומי בעל מילון הערוך בשם 'אגדת משלי'. שם נוסף שבו כונה המדרש בטעות הוא 'מדרש שוחר טוב', כשמו של מדרש תהילים. טעות זו נבעה מכך שמדרש משלי נדפס יחד עם מדרש תהילים ועם מדרש שמואל בוונציה בשנת 1546. בהדפסה הבאה של המדרש בפראג בשנת 1613, כונו כל שלושת המדרשים בשם הכולל 'מדרש שוחר טוב'. השם מדרש משלי מופיע בכתבי היד של המדרש, בדפוסים ובקרב הראשונים.¹

זמן המדרש ומקומו

י"ל צונץ סבר, כי מדרש משלי נערך במקום ובזמן שבו נערך מדרש תהילים, כלומר לשיטתו, במאה ה-11 באיטליה. צונץ ביסס את דעתו על מקורות מאוחרים המשוקעים במדרש משלי, דוגמת ספרות ההיכלות, ועל אזכור ערים בדרום איטליה המופיעים בדרשה במדרש תהילים.

ש' בובר חלק על צונץ וטען, כי אין להקיש ממדרש תהילים על מדרש משלי, מכיוון שאלו מדרשים שונים שנערכו במקומות ובזמנים שונים בידי עורכים שונים. בובר ציין, כי עורך מדרש משלי לא הכיר את התלמוד הירושלמי, אך הביא מקורות מהתלמוד הבבלי. הוא אף איתר ציטוטים מתוך מדרש משלי בכתבי הגאונים, ביניהם רב יהודאי גאון² ורב עמרם גאון,³ ולכן הוא תיארך את עריכת המדרש לתקופה שלאחר עריכת התלמוד הבבלי בבבל. מ' היגער תמך בדעתו של בובר כי המדרש נערך בבבל, והראה כי הברייתות המופיעות במדרש משלי נובעות מן התלמוד הבבלי ולא מן התלמוד הירושלמי. אולם, חוקרים שונים פקפקו בתיארוך של בובר למדרש, והטילו ספק בכך שציטוטים הגאונים מהמדרש אכן נובעים ממדרש משלי. הם טענו, כי לדרשות שמקורן לכאורה בתלמוד הבבלי יש מקבילות בתלמוד הירושלמי ובמדרשי אגדה ארץ ישראלים, וייתכן כי חלקן הן הוספות מאוחרות של מעתיקים.

צ"מ רבינוביץ (גנזי מדרש) פרסם מספר קטעי גניזה ממדרש משלי, שהקדום ביניהם הוא מן המאה העשירית. הוא הצביע על הכתיב הירושלמי של קטעי הגניזה; על מונחים ארץ ישראלים (לדוגמה: 'בוא וראה', 'לכך נאמר', 'הדה הי דכ', 'ועוד); על דברי הלכה לפי שיטת הירושלמי ועל דברי שבח בדבר ישיבת ארץ ישראל,⁴ וסבר כי מדרש משלי נערך בארץ ישראל. רבינוביץ סבר, כי רוב המקורות של מדרש משלי הם מקורות ארץ ישראלים, ואילו המקורות הבבליים המופיעים במדרש נובעים מהתלמוד הבבלי, שהגיע לארץ ישראל בידי עולים מבבל במאה השמינית. לדעת רבינוביץ מדרש משלי נערך בתחילת תקופת הגאונים, במאות השביעית-שמינית.

ב' ויסוצקי, בחן את סוגיית תיארוך מדרש משלי דרך המקורות שהמדרש משתמש בהם והמקורות המאוחרים למדרש שציטטו ממנו. הוא הגיע למסקנה כי מדרש משלי עשה שימוש במקורות תנאיים: משנה, תוספתא, מכילתא; במדרשי אגדה מתקופת האמוראים: בראשית רבה, פסיקתא דרב כהנא, אבות דרבי נתן בשני נוסחיו; בתלמוד הבבלי ובמקורות מאוחרים לתלמוד הבבלי – הלכות גדולות, סדר אליהו, ספרות ההיכלות וספר שיעור קומה. המקורות המאוחרים ביותר שבהם מדרש משלי עושה שימוש הם מאמצע המאה התשיעית. מכך הסיק ויסוצקי כי התאריך המוקדם ביותר שניתן

1. למשל אצל המרדכי, הרוקח ורמב"ן.

2. רב יהודאי גאון היה ראש ישיבת סורא בבבל במאה השמינית.

3. רב עמרם גאון היה ראש ישיבת סורא בבבל במאה התשיעית.

4. לדוגמה: "אמר ר' יוחנן כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא. אמר ר' לוי כל הדר בארץ ישראל אפילו שעה אחת ומת בתוכה, מובטח לו שהוא בן העולם הבא" (מדרש משלי פרק יז, מהד' ויסוצקי עמ' 134).

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות

לתארך את מדרש משלי הוא שנת 860. ויסוצקי פקפק במהימנות הציטוט של מדרש משלי בכתבי הגאונים, וסבר שהמקור המהימן הראשון שציטט מתוך מדרש משלי הוא מדרש בראשית רבתי של ר' משה הדרשן מנרבונא. לכן קבע ויסוצקי את התאריך האחרון לעריכת המדרש לתחילת המאה ה-11, בשנת 1020.

דרך נוספת שבה נקט ויסוצקי לקביעת זמן עריכתו של המדרש היא באמצעות רמזים לאירועים היסטוריים במדרש. הוא טען כי ניתן לזהות בדרשות במדרש משלי פולמוס עם הקראים בכלל, ועם דבריו של החכם הקראי דניאל אלקומסי, שחי באמצע המאה התשיעית, בפרט.⁵ בעקבות כך צמצם ויסוצקי את טווח הזמן שבו נערך המדרש לשנים 860-940. ויסוצקי ביקר את הוכחותיו של צ"מ רבינוביץ בדבר מקורו הארץ ישראלי של המדרש, על פי כתיב ומונחים ארץ ישראליים בקטעי גניזה, וטען כי גורמים אלו משתנים באופן תדיר בתהליך העתקת הטקסט. הוא שיער כי המדרש אכן נערך בארץ ישראל, אך טען כי השערה זו עדיין טעונה הוכחה.

לשון המדרש

לשון מדרש משלי היא עברית. במדרש ישנם ביטויי לשון ייחודיים, לדוגמה: "חדרי חדרים שבמרום",⁶ במשמעות של חכמת הנסתר, חדרי מרכבה; "העשיר אוכל את העני",⁷ במשמעות של גזלה; "קשר עליו מספד"⁸ כלומר הספיד אותו, ועוד.

5. ראה להלן בפרק תוכני המדרש.

6. מדרש משלי פרק ח, מהד' ויסוצקי עמ' 58.

7. מדרש משלי פרק יג, מהד' ויסוצקי עמ' 105.

8. מדרש משלי פרק יד, מהד' ויסוצקי עמ' 119.

*** תקציר ***

לסקירה המלאה והעדכנית ראה הספר [מבוא למדרשים מאת ענת רייזל](#) בהוצאת מכללת הרצוג - תבונות